

A woman with dark hair and sunglasses is shown in profile, looking out over the ocean. She is wearing a blue checkered dress with white buttons and a striped scarf. Her hands are clasped in front of her, wearing white lace gloves. The background shows the ship's railing and the sea under a bright sky.

*Na de
bevrijding*

Roman

JOHANNE A. VAN ARCHEM

NA DE BEVRIJDING

Van Johanne A. van Archem verschenen eerder
bij Uitgeverij Zomer & Keuning onder meer:

Over de streep (deel 1 van de Rica-trilogie)

De trein van 12:10 (deel 2 van de Rica-trilogie)

Isabel

Zwarte zomer

Schaduwland

Johanne A. van Archem

Na de bevrijding

Uitgeverij Zomer & Keuning

ISBN 9789401909259
ISBN e-book 9789401909266
NUR 344

© 2017 Uitgeverij Zomer & Keuning
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

Omslagontwerp Liesbeth Thomas, t4design

www.romanserie.nl

Alle rechten voorbehouden

1

Januari 1945

Rica Kemperink geboren Beverborg keek op toen ze een korte tik op de kamerdeur hoorde. ‘Joehoe,’ zei ze enkel.

Mien, haar hospita sinds jaar en dag, keek om de deur. ‘Ik heb de koffie klaar. Nou ja, koffie...’ zei ze opgewekt.

‘Graag, lekker,’ zei Rica en ze stond meteen op.

‘Nou, lekker, dat meen je niet,’ bromde Mien en ze liep huiverend de trap af naar de keuken. ‘Mens, dat je daar boven kunt zitten. Het is zo koud.’

Rica volgde haar, eveneens huiverend. Beneden in de keuken zou het aangenamer zijn, al was het daar ook niet echt warm. Er was nog weinig brandstof te krijgen nu de bevrijding in dit deel van Nederland bijna vier maanden geleden had plaatsgevonden, en de winter was hard en koud. Zo nu en dan was er wat turf te verkrijgen, maar iedereen wilde graag turf. Gas werd nog niet verstrekt, de gascentrales werkten nog niet en alle brandstof was nog op de bon.

Hier en daar was de opbouw weer begonnen. De winter gooide echter roet in het eten; het werk in de bouw lag al weken stil.

‘Ja, ik heb de mantel maar aangetrokken,’ knikte Rica, terwijl ze het oude kledingstuk losknoopte en over de stoel hing. Het voelde warm aan in de keuken, dat zou komen omdat het boven een stuk kouder was.

‘Paul is weer op stap?’ vroeg Mien over haar schouder, terwijl ze de mokken volschonk. ‘Ik meende hem te horen weglopen vanmorgen.’

Rica zuchtte. ‘De militairen maken misbruik van hem,’ vond ze. ‘Hij zit dag en nacht bij die lui aan tafel. Tolken, overleggen, ik weet het niet eens wat hij allemaal uitvoert.’

Het klonk wat wrevelig, dacht Mien en ze zette de koffiekkan weer op het schaars brandende fornuis.

Ze keerde zich naar de tafel. 'Er zijn heel wat mensen die werken voor de Amerikanen. Ze zijn blij dat ze zich weer nuttig kunnen maken. Zo zal Paul ook denken.'

Rica knikte wat korzelig. 'Ik weet het, ook Twan van Frieda werkt een paar dagen in de week bij de transportafdeling. Hij verdient tenminste een loon, Paul zwerft tussen de Nederlanders en de geallieerden en blijkbaar wordt dat niet als werk gezien.'

'Het is wel nodig. Er moet zo veel geregeld worden nu de regering in Eindhoven zit totdat het hele land bevrijd is. En kijk eens naar jezelf: jij bent ook dag en nacht in touw.'

Rica knikte. 'Met de kinderen, ja. Ik heb dat systeem van administreren van Joodse kinderen destijds opgezet. Alleen...'. Ze zweeg.

Mien ging zitten en schoof een mok koffie – of wat daarvoor doorging – naar Rica toe. 'Je vraagt je af waar je mee bezig bent. Je hoort de vreselijkste verhalen en die kunnen bijna niet waar zijn. De Russen hebben afgelopen week Auschwitz bevrijd,' voegde ze er hoopvol aan toe.

'Het is te bizar om niet waar te zijn, vrees ik. De meeste gevangenen waren al naar andere plaatsen in Duitsland geslept. Het was maar een handjevol mensen dat ze aantreffen in dat kamp, zegt de radio.'

'Er was een heleboel opgeblazen en een deels vernietigde administratie, dat klinkt niet goed,' stemde Mien in.

'Het is allemaal zo onoverzichtelijk. Het is nog volop oorlog en het is de vraag hoelang die moffen het nog volhouden. Al de verhalen over moord en uitroeiing van Joden en zigeuners klinken steeds luider.'

'Je zuster vertelde het al dik een jaar geleden,' merkte Mien op.

Rica knikte. Frieda geloofde die verhalen en ze leek gelijk te krijgen. Ze had het gehoord van de broer van haar echtgenoot, de verrader Kars Roelofs, die midden 1943 was doodgeschoten door het verzet. Het was al ruim anderhalf jaar geleden gebeurd en het was nooit duidelijk geworden wie daar precies achter had gezeten. Veel tranen waren er niet gevloeid om zijn dood, ook niet door zijn ouders.

De Duitsers hadden destijds weinig pogingen ondernomen om

de moordenaars op te sporen. Kwam dat omdat in die tijd hier een Wehrmachtofficier de hoogste man was in deze omgeving? Soldaten dachten anders dan de fanatieke SS'ers, vertelden sommigen. Soldaten wilden rust, liever wat minder fanatiek jagen op mensen dan het risico lopen dat dat gejaag opstand veroorzaakte onder de bevolking. De geallieerden waren geland in Europa, al waren ze toen nog halfweg Italië.

De familie had Kars stilzwijgend begraven zonder enige poespas, zoals vader Roelofs kortaf had gezegd. Nee, geen erewacht van NSB'ers aan het graf van zijn zoon. Het was mooi aangeboden, zei hij netjes. Hij zou zich doodschamen als hij daartegen had moeten aankijken over het graf heen, zei hij binnenskamers.

Het was gebeurd zoals de familie dat gewent had, en daarna sprak niemand meer over Kars.

Er stond geen foto op de schoorsteen en het leek alsof Kars nooit deel uitgemaakt had van de familie, zei Frieda onlangs nog.

In de dagen van de bevrijding waren ze nog een beetje bang geweest. Er werden zoveel verraders en NSB'ers opgepakt, en ook de families bleven niet altijd buiten schot.

Niemand had hen lastiggevallen. Blijkbaar wist men wel dat de rest van het gezin zich niet bezighield met verraderspraktijken.

Na de bevrijding zou het beter worden, werd er gehoopt. Er was veel te doen aan herbouw en opbouw, het zuiden van het land had zwaar geleden.

De rest van Nederland zuchtte nog onder een loodzware tirannie. Het was niet alleen de bezetting, het was ook de honger en de extreem zware winter die het leven zo zwaar maakten.

Ook al was Eindhoven bevrijd en uitgeroepen tot hoofdstad van Nederland zolang heel het land nog niet was bevrijd, het bleef toch opletten geblazen. De dag na de bevrijding werd de stad gebombardeerd door de Duitsers, vele doden waren het gevolg. De vrede bracht ook verdriet.

Er vlogen nog steeds V1's over de stad richting Antwerpen, afgeschoten vanaf bezet gebied. Er waren er ook al een paar neergekomen in het Brabantse land, met alle gevolgen van dien.

Berichten uit het bezette gebied boven de grote rivieren kwamen

onregelmatig voorbij, verzuchtte Rica soms. Ze maakte zich bezorgd over de mensen in Twente. Over Pauls vader, die daarginds nog woonde, met zijn tweede vrouw Wilma. Ook over tante Gesina en haar man Gerrit met hun Joodse onderduikster. Ging dat allemaal wel goed? Tante Gesina meende dat niemand haar iets kon maken, zeker die rotmoffen niet.

Dat konden ze wel, piekerde Rica, en hoe.

De Duitsers deinsden nergens meer voor terug nu het einde voor hen naderde.

Merkwaardig genoeg dacht ze weinig na over haar moeder, die daar ook nog woonde. Over haar vader iets meer, ze was veel minder bang voor hen dan voor die anderen. Haar ouders zouden geen verboden activiteiten ondernemen, wist ze. In tegenstelling tot Pauls vader, die zette de deur open voor mensen die uit het zicht moesten blijven.

Mien kuchte even. ‘Gedachten weer in Twente?’ vroeg ze. ‘Meid, maak je niet zoveel zorgen. Het komt wel goed. In het voorjaar zijn ze daar ook vrij.’

Rica knikte dapper en zette haar mok neer op het blad.

‘En dan?’

Mien zuchtte. ‘De toekomst tegemoet, denk ik. Het wordt weer als vroeger, hopen we.’

‘Er is veel gebeurd in deze vijf jaren. Wat te denken van al die Joden die naar Polen zijn gegaan? Komen ze terug, en wat vinden ze dan hier? Kinderen die hun ouders misschien niet eens meer kennen.’ Ze voelde een lichte huivering, het was ook niet warm in de keuken en het vroom dat het kraakte. Ze keek naar de oudere vrouw. ‘Als die akelige verhalen toch eens waar blijken te zijn?’ Ze legde haar hand op de papieren voor haar op tafel, die ze gewoontegetrouw had meegenomen naar beneden.

Mien zweeg.

Het leven leek een beetje zijn oude gang te hernemen, dacht Rica, al zou het nooit weer worden wat het was geweest. Ze hoefde alleen maar te kijken naar de man die haar echtgenoot was sinds een aantal weken.

Het was bij lange na niet de bruiloft geweest die lang geleden was

geregeld en beredderd door een trotse moeder en die nooit plaatsvond. Een simpele maaltijd met een klein aantal genodigden, meer was het niet. Er was zo weinig te krijgen.

En dan het jaar dat achter haar lag. Ze had moeten leven in de wetenschap dat Paul er niet meer was, dat hij gefusilleerd was in Utrecht. Ze had bijna een jaar geleefd met die wetenschap.

Die avond dat de dominee van haar geboortedorp, waar ze was ondergedoken, kwam met de mededeling: Paul is gefusilleerd.

Dat dorp waar ze al jaren weg was, waar ze niet weer naar terug wilde en waar ze toch naartoe vluchtte omdat het haar in deze moeilijke tijd een veilig onderdak bood. De banden waren niet verbroken, dat kon bijna niet. De tante die ze nooit had gemogen, opende zonder aarzelen de deur voor haar.

De vader van de man die haar voor gek liet staan op het gemeentehuis, nam haar op in zijn huis met gevaar voor eigen leven. Vrouwen werden inmiddels niet meer ontzien, dat bleek wel toen Maria Verhoeven uit Baarle-Nassau een week voor de bevrijding werd doodgeschoten vanwege haar hulp aan neergehaalde Engelse piloten.

Mien had meer dan eens gezegd: ‘Wat hadden ze je graag te pakken gekregen, Rica, en de nonnetjes erbij.’

Ze kon huilen als ze aan die kindertjes in het klooster dacht. Vijftien woonden er nog, kinderen van vijf tot tien jaar oud. Ze wachtten op pappa en mamma, die zo ver weg waren gegaan.

Kwamen ze ooit terug? Rica had er een hard hoofd in. Ze speurde de ondergrondse blaadjes af naar berichten over de bevrijde kampen; ze had al contact opgenomen met het Rode Kruis in het Belgische Brussel.

Wat was er waar van die afgrijselijke verhalen dat alle Joden vermoord waren in Polen?

Het antwoord was niet bemoedigend. Beetje bij beetje hoorden ze hier hoe de Duitsers tekeer waren gegaan in dat grote Rusland. De Russen hadden redenen om wraak te nemen.

Ze zette het kopje koffie neer, het was warm, maar niet echt heet. Vorige week kwam Paul ineens thuis met een pak echte koffie, gekregen van een Amerikaan op de basis. De man was hier ook al eens geweest. Hij was erg gesteld op Paul, had hem al uitgenodigd

hem te komen opzoeken in Amerika als alles weer een beetje normaal was.

En Paul had zich al laten ontvallen dat hij daar wel trek in had, zelfs om helemaal te verkassen naar dat grote land. Hij moest maar zien wat de toekomst in Nederland brengen zou, veel verwachtte hij er niet van. Zijn baan bij een kantoorboekhandel in Tilburg was weg. Het bedrijf was compleet overgenomen door de moffen en leeggeroofd. Daar was weinig meer van over. De eigenaar, een oude vriend van Pauls vader, was in het begin van de oorlog uitgeweken naar Zwitserland. Paul wist niet of hij nog leefde.

‘Er is te veel gebeurd in de afgelopen vijftig jaren,’ zei hij zelf. ‘Twee grote oorlogen binnen één generatie. Europa is het slagveld van de wereld. Alle oorlogen van de afgelopen eeuwen hebben er plaatsgevonden. Miljoenen mensen zijn de laatste vijftig jaar omgekomen door oorlogsgeweld. En we weten nog niet half wat er allemaal aan rottigheid is voorgevallen in al die kampen in Polen en Duitsland.’

Hij praatte nooit over zichzelf, piekerde Rica. Nooit over die afgrijselijke gebeurtenis toen hij voor de lopen stond en de dood in de ogen keek. Dat moest diep ingegrepen hebben, dat kon niet anders.

Hij was sterk veranderd, vond ze. Zijn gedrag was niet meer het gedrag zoals ze dat kende vanuit de jaren van verzet. Hij kon soms onredelijk kort door de bocht zijn, geïrriteerd en van zich af snauwen: ‘Laat me met rust.’

Het was niet allemaal rozengeur en maneschijn, had ze zich al eens laten ontvallen tegenover Mien. Die lachte hardop. ‘Natuurlijk niet, je zou die kerels soms achter het behang plakken en meteen gaan verhuizen. Geloof me maar.’

Maar soms had Rica triest gedacht: was het wel verstandig om zo snel te trouwen?

En als Paul het had over de toekomst, voelde ze ook een zekere angst, net als hij. ‘Wat gaat er gebeuren nu de Russen voor Berlijn staan? Het communisme is een groot gevaar. Daar zitten wij in West-Europa echt niet op te wachten. De geallieerden blijven niet eeuwig, die trekken zich weer terug. En dan?’

Ze wist het ook niet. Als de Duitsers de oorlog verloren hadden,

zouden er wel regels komen waar ieder land zich aan te houden had, meende ze optimistisch.

‘Ja, net als in 1918. Toen werd de basis gelegd voor deze oorlog.’ Paul had diep gezocht. ‘Je zult eens zien, Rica, hoeveel mensen bang zijn geworden voor de toekomst. Het is veiliger aan de andere kant van de wereld. Ik hoor er heel veel mensen over praten, hier in ons eigenste Brabant.’

Rica’s gedachten gingen vooral uit naar de mensen in Twente die nog in oorlogsomstandigheden leefden. Nog alle dagen hoorden ze over executies, bombardementen en vele burgerdoden. Als het allemaal maar goed ging boven de grote rivieren. De moffen vochten met hun laatste krachten. Ze wilden graag ‘*den totalen Krieg*’, zoals die Goebbels stond te tieren tegenover een razende menigte. Die nazi’s waren er gek genoeg voor, dacht ze. Ze hadden ook niets meer te verliezen. Hun tijd was voorbij en ze sleepten een hele wereld mee in de ondergang.

In het westen van Nederland heerste grote hongersnood, die nog werd verergerd door de barre winter. De mensen aten alles wat maar enigszins eetbaar was. Het was hier ook allemaal even schamel wat er te verkrijgen was, er was geen directe honger, niet geweest ook.

Mien stond op. Rica was zwijgzaam, zag ze. Geen wonder, ze maakte zich dag en nacht zorgen over haar familie in Overijssel. Nadat de slag om Arnhem was verloren, waren de Amerikanen Duitsland binnengetrokken, Nederland voor een deel bevrijd achterlatend.

Rica zat in over die kleine kinderen in het klooster die zich hun ouders niet eens meer herinnerden. De oudere kinderen, die soms vroegen waar hun ouders bleven. Ze waren nu toch bevrijd?

Je moest er niet aan denken dat die mensen werkelijk allemaal waren omgekomen in Polen, zoals werd beweerd en zelfs vrij openlijk werd gezegd.

Hoeveel van die hummels zouden straks alleen op de wereld staan? Waar moesten ze naartoe?

Mien zuchtte hoorbaar. Nu het eerste feestgedruis voorbij was, kwam de keiharde realiteit en die was niet plezierig.

‘Ik wil nog even weg,’ zei ze. ‘Ze hadden wat in de aanbieding bij de slager, maar misschien is het alweer weg.’ Ze haalde haar schou-

ders op en knikte even naar de jonge vrouw achter de tafel.

Beste meid, die Rica. Dat had Mien al geweten vanaf het moment dat zij Rica en haar zuster Frieda jaren geleden voor de deur had zien staan. Ze zochten een kamer, want ze kwamen werken in Eindhoven, voor het eerst weg van moeders pappot, helemaal grasgroen uit Twente.

En het was nodig ook dat ze vertrokken, had Mien later meer dan eens gedacht. Die moeder had ze nooit ontmoet en ze zag ook niet naar een ontmoeting uit.

De vader had ze ontmoet bij de bruiloft van Frieda; het was een beste kerel, maar hij had niets in te brengen bij zijn vrouw.

Nee, de beide zusters Rica en Frieda hadden zich meteen thuis gevoeld in Brabant. Frieda was al jaren getrouwd, ze had een dochtertje van tweeënhalp en was nu weer in verwachting. Ze straalde weer, had Mien geconstateerd.

Rica niet, ook al was ze een gelukkige bruid geweest, een goeie maand geleden. Rica was te serieus, die zat te veel in over de familie en de hele wereld. Eerst moest het zeker zijn dat alles redelijk goed was verlopen, dan pas kon Rica breeduit ademhalen.

Mien moest eerlijk toegeven: Paul was niet altijd even attent en voorkomend. Ze wilde er niets van zeggen, maar als zijzelf met hem getrouwd was, had ze hem wel te verstaan gegeven dat hij op bepaalde momenten netter uit de hoek moest komen, en anders was daar het gat van de deur.

Natuurlijk, hij had veel meegemaakt. Mien was de eerste die dat zou beamen, maar dat gaf hem niet het recht zich soms als een hork te gedragen.

Rica had in dat laatste jaar veel verdriet om hem gehad, ze had niet beter geweten dan dat hij was doodgeschoten, en dat had diep ingegrepen.

Toch had Mien meteen geweten dat er iets aan de hand was, die dag dat de Amerikanen Maastricht bevrijdden. Rica was opgetogen, te opgetogen.

Natuurlijk was het geweldig dat de Amerikanen in Nederland waren, dat de bevrijding een kwestie van dagen was, maar die wilde opgetogenheid paste niet bij de neerslachtigheid die Rica het laatste jaar aan de dag legde, de overpeinzingen van: wat moet ik na de

bevrijding eigenlijk met mijn leven aan...

Ze ging ineens zingend door de dagen die hen nog scheidde van de bevrijding. Ze zal toch niet een of andere man zijn tegengekomen, had ze toen gedacht. Ben je mal, Mien, dat kan niet.

Maar het was wel zo, ze was Paul tegengekomen, als uit de dood herrezen.

Ze waren weldra getrouwd, net als tientallen anderen in het bevrijde gedeelte van Nederland.

Het werk ging gewoon door, nu niet als ondergronds gevaarlijk werk, maar openlijk: de kinderen, de zorg, ook de nijpende angst voor een toekomst die niet lachte, maar hun toegrijnsde in al zijn afschrikking.

En Rica's andere angst om de familie in bezet gebied. Mien had vooral belangstelling voor die tante Gesina en haar man Gerrit. 'Zo brutaal als de beul,' had Paul meer dan eens lachend opgemerkt. 'Wat een wijf.' Een groter compliment kon hij haar niet maken, al klonk het nog zo ruw.

Mien zou die vrouw graag eens ontmoeten. Dan moest ze wel naar Twente, had Rica gezegd. Haar tante stapte nooit in de trein. Ach, wie weet als straks de bevrijding in heel Nederland een feit was. Er was zoveel veranderd, wie weet veranderde tante ook.

2

In Twente heerste de angst, kon Willem Beverborg soms in zichzelf zeggen. Het ging op het einde van de oorlog aan, dat kon iedereen zien. De meeste NSB'ers waren in september vorig jaar weggevlucht of hielden zich merkwaardig koest. Toen ze merkten dat de geallieerden op zich lieten wachten, kwamen ze weer tevoorschijn.

De Duitsers leken door het dolle heen, dacht hij soms. Je hoorde nu meer dan ooit van executies en andere gruwelijkheden.

Pas geleden hadden ze die jongen van Muuring ook doodgeschoten in Borne. Hij was opgepakt na hulp aan onderduikers. Men fluisterde over verraad. De jongen was amper twintig, hij studeerde in Amsterdam, was de trots van zijn ouders, die krom hadden gelegen voor zijn studie. En nu, dood, ergens in de grond gestopt.

Niet alleen de leefomstandigheden waren hard, ook het weer was bitterkoud. Het was niet warm te stoken in huis, en van de burenplicht die altijd hoog in het vaandel stond in deze buurt, was weinig meer te merken, mokte Willem soms.

Je was niet meer welkom bij de burens. De voordeuren waren altijd al gesloten, je ging achterom als je even naar hen toe wilde. De laatste jaren zaten de achterdeuren ook dicht, zeker in de avonduren. Je vertrouwde niemand meer, dacht hij soms mijmerend en melancholiek, zelfs je eigen vrouw niet.

Nee, dacht hij moedeloos, ik vertrouw Dina helemaal niet meer, en ik weet dat de buurt dat ook niet doet. Het was een koud leven geworden bij en met haar, en het was nooit warm geweest. Hij wilde er niet aan denken hoe dat verder moest als het nog eens vrede werd.

Hij had de eerste jaren van de oorlog, nadat de fabriek stilstond, regelmatig in het veen gewerkt. Hij was geen jonge vent meer, zoals zijn maat die met hem meeging. Hij had grote moeite om het tempo bij te houden. Hij was er een jaar geleden mee gestopt. De man had

niets gezegd, hij scheen zelfs wel blij te zijn dat Willem stopte met het veenwerk.

Willem wist precies waarom. Het ging niet om zijn werktempo. Het ging om Dina, voor wie men afstand bewaarde. Niemand zou het hardop zeggen...

Hij had afgelopen weken met bidden en smeken nog wat turf kunnen loskrijgen. Toen had hij duidelijk gemerkt dat het niet van harte ging. 'Je bent toch niet van plan het te verkopen tegen woekerprijzen?' had zijn oude maat nog gevraagd. Ja, Dina's capriolen waren nog lang niet vergeten. Ze had behoorlijk wat geld binnengehaald met dat handeltje van haar, en nog steeds probeerde ze overal geld uit te slaan. Ze keken er Willem ook op aan, merkte hij meer dan eens.

De afgelopen jaren waren de machines en ander materieel uit de fabriek weggehaald en allemaal naar de 'heimat' vervoerd. Mocht er binnen afzienbare tijd vrede komen, dan zou het nog lang duren voor de fabriek weer draaide. Het was een groot, leeg gebouw geworden.

Veel jonge arbeiders waren in de eerste jaren van de oorlog al verplicht naar Duitsland gestuurd met de belofte dat ze binnen enkele maanden terug zouden komen. Nou, er kwam niemand terug...

De achtergeblevenen hadden zich gered, zo goed en zo kwaad als het ging. Ze werkten te hooi en te gras bij de boeren rondom het dorp.

Vorig jaar was er een razzia in het dorp geweest, en alle mannen werden naar Deventer gestuurd om schuilplaatsen te timmeren waar de Duitsers zich in konden verschuilen voor de Engelse vliegtuigjes, die dag en nacht overvlogen en hun bommen afgooiden. Willem had ook niet veel anders gekund dan meegaan.

Het had niet eens lang geduurd, die tewerkstelling bij de Todt, de Duitse organisatie voor bouwwerken. Na zes weken waren de meeste mannen teruggekeerd, maar ze bleven voorzichtig en lieten zich amper zien op straat. De verhalen over mannen die opgepakt waren en naar Duitsland werden gestuurd, waren legio.

Willem bleef ook het grootste gedeelte van de dag uit zicht, zoals hij het noemde. Hij zat geregeld boven op de veel te kleine zolder, waar hij amper rechtop kon staan, als er weer een Duitse vrachtwagen

gen door de straat joeg. Ach, de bevrijding kwam er echt aan, dat zag een kind. Alleen, het duurde allemaal zo lang.

En zijn gedachten vlogen altijd weer naar het zuiden van het land, naar Eindhoven. Hoe was het met de beide meisjes? Hij had al maanden niets van hen vernomen. Eindhoven was bevrijd, maar het bleef doodstil wat zijn beide dochters betrof.

Hoe ging het met Rica? Zou zij weten wat Willem wist? Hij had via via gehoord dat die Paul Kemperink was doodgeschoten, die vent zat zwaar in het verzet. Willem had dat amper willen geloven. Een vent van dat kaliber zat niet bij de ondergrondse, die was eerder in Rusland te vinden, zoals die jongen van Rutgers. Die was daar twee jaar geleden gesneuveld als Waffen-SS'er, ergens in Estland.

Hij keek vanuit een verborgen hoekje naar de straatweg. Het was hartje winter en steenkoud. Er waren weinig mensen op straat en het waren alleen maar vrouwen, die nog probeerden iets voor een schamel middagmaal te pakken te krijgen. Ze fietsten drie, vier keer per week naar de boeren buiten het dorp voor melk, een beetje boter, een tasje rogge. Die rogge werd gemalen in de koffiemolen om er nog iets van te bakken, iets van roggebrood. Willem haatte dat zwarte brood, zo hard als een steen.

Ze hadden hier geen honger zoals in de grote steden in het westen. Het was allemaal even schraal en armoedig, maar er was te eten.

Zijn gezicht betrok. Vorige week kwam Dina ineens aan met een stukje echte kaas.

‘Hoe kom je daaraan?’ had hij haar toegebeten.

Ze weigerde het te zeggen. Hij vertrouwde het niet. Het was geen zuivere handel, dacht hij. Afgelopen jaar had ze veertien dagen vastgezet vanwege haar zwarte handel. Ze kocht en verkocht alles wat los- en vastzat. Zelfs de theedoeken en handdoeken in de linnenkast waren aanzienlijk geslonken in aantal.

Hij kon het met stemverheffing verbieden, ze luisterde eenvoudig niet. Nee, als Dina geld kon maken, liet ze het niet na, zelfs niet na die veertien dagen in de gevangenis. Ze had die eerste weken lopen huilen en klagen en Willem had gedacht: ik hoop dat je ervan geleerd hebt.

Vorige week zei ze ijskoud dat ze had vastgezet vanwege hulp aan onderduikers.

Hij had haar met open mond aangezien.

‘Ja,’ had ze ernstig geknikt. ‘Ik heb meer dan eens mensen voortgeholpen.’

Niets op zeggen, had hij zich voorgenomen. Ze weet toch wel beter. Ze zat vast voor zwarte handel, nergens anders voor.

De hele buurt negeerde haar, had Willem bemerkt. De burens hadden haar nooit echt serieus genomen. Ze had het te hoog in de bol, vonden ze, vooral na dat debacle met Rica, die zou trouwen op stand, met Paul Kemperink, de zoon van een bedrijfsleider van een fabriek in Almelo.

Het was ook een mooie kans voor het meisje, als ze werkelijk om die knaap gaf en hij om haar. Maar de vent was een losbol, daar zat niets bij. Ze was tijdens de plechtigheid het gemeentehuis uit gewandeld en eerlijk gezegd, Willem kon haar niet anders dan gelijk geven. Kon het door de beugel wat die vent uitspookte: nee zeggen tegen de ambtenaar van de burgerlijke stand en menen dat je leuk was?

De vent was verdwenen. Ze hadden hem soms nog weleens zien lopen als hij zijn ouwelui bezocht, ze hadden nooit gehoord waar hij nou precies uithing. Tot een jaar geleden het gerucht rondzong dat hij was doodgeschoten, ergens in Utrecht.

Wist Rica het eigenlijk wel? Willem betwijfelde het. Het meisje had zich al jaren niet meer laten zien in het dorp. Ze had genoeg aan haar hoofd daarginds in Eindhoven.

En Frieda dan? Ze was vlak voor de oorlog getrouwd. Willem had haar man één keer gezien bij de bruiloft, en het kind dat er inmiddels was, kende hij alleen van een foto. Zijn bloedeigen kleinkind...

Dina was woedend geweest toen ze hoorde over de trouwplannen van Frieda. De meisjes hadden nooit naar Eindhoven mogen verhuizen. Ze hadden hun moeder lelijk in de steek gelaten, zei ze heftig.

Het had een fikse ruzie tot gevolg gehad. ‘Ze kan niet trouwen zonder mijn toestemming,’ had Dina triomfantelijk gezegd. ‘En die geef ik niet.’

‘Dat kan best,’ had hij gezegd. ‘Via het gerecht. Moet je eens zien wat de buurt zal zeggen als het zover moet komen.’

Uiteindelijk was er een akte bij de notaris getekend, naar Eindhoven reizen deed Dina niet. Klagen des te meer, over die doch-

ters van haar van wie ze nog nooit enig plezier had gehad.

‘Zij ook niet van jou,’ had Willem haar toegevoegd. ‘Waarom denk je dat ze naar Eindhoven zijn gegaan?’ Hij was destijds alleen naar de lampenstad gereisd. Het had twee dagen dodelijk stilzwijgen gekost.

Ach, Dina. Willem kreeg de neiging steeds vaker diep te zuchten. Wat moest hij met haar aan?

Zelfs Dirk, hun zoon, die zo goed als om de hoek woonde, liet zich amper nog zien. Woest was Willem geweest toen Dina hem wilde laten betalen voor een portie boerenkool uit het eigen land, en nog flink ook.

Ach, de kinderen... Ze waren in rap tempo vervreemd van hun moeder, en hartelijk was de band nooit geweest.

In die eerste jaren van de bezetting kwam Rica nog weleens met de trein; ze werd altijd even kil ontvangen door haar moeder. Een logé over de vloer was zoveel moeite en zo verschrikkelijk duur. Frieda beweerde dat ze eenvoudig geen geld had om te reizen, en dat geloofde Willem best. Een jong gezin kon zich geen dure treinreizen veroorloven, zijn schoonzoon was ook werkloos geworden. Werkloosheid heerste in Brabant net als hier. Wat Frieda betrof was het meer onwil dan onmacht, had hij wel begrepen. Het was ook geen wonder dat de meisjes er de brui aan gaven en wegbleven.

Nu konden ze niet meer komen, het reizen was onmogelijk geworden. Er reden geen treinen meer sinds de staking was bevolen door ‘Londen’, de aldaar verblijf houdende regering van Nederland.

Hij zuchtte nog eens diep en tuurde weer even over de verlaten straat.

Daar kwam Gesina aanfietsen, zijn schoonzuster. Wat had hij een hekel aan dat mens, al sinds de dag dat hij getrouwd was met Dina. Altijd een grote mond, zich altijd tekortgedaan voelen, altijd met de neus vooraan. Zo brutaal als de beul.

Ze zou het toch niet in haar hoofd hebben gekregen Dina op te zoeken? Ze hadden haar het laatste jaar amper gezien, en dat speet Willem geen ogenblik.

Gelukkig, dacht hij, ze fietst verder op die oude kar van haar. Pas maar op, mens, je bent hem zo kwijt. Die moffen gappen als de raven.

Bijna bitter keek hij haar na, zoals ze daar fietste met die grote boodschappentas aan het stuur. Die kreeg het nodige wel los bij de boeren, ze durfden het haar niet eens te weigeren.

Hij haalde diep adem en blies langzaam uit. Witte wolkjes verspreidden zich over de kleine zolder. Hij moest naar beneden, het was hier te koud.

Dina had haar zuster ook zien fietsen zonder een blik naar haar woning te werpen, en ze kneep de lippen op elkaar. Gesina liet haar links liggen, dacht ze boos. En Dina was zo goed voor haar geweest. Had Gesina ooit vergeefs een beroep gedaan op Dina? Ze had klaargestaan met groente, met aardappelen...

‘Ja,’ had Gesina haar toegevoegd. ‘Ik kan alles van je krijgen, als ik maar betaal. Hoe vaak heb je niet de spullen bij mij weggehaald en doorverkocht voor woekerprijzen?’

Dina liep naar de keuken waar nog een fornuis heel licht stond te branden. Ze rilde in haar grof gebreide vest van uitgehaalde wol van een paar oude truien. Ondankbaar mens, die zuster van haar. Nou, ze moest eens weten hoeveel Dina voor de medemens had gedaan. Ze sprak er niet over, Dina wist van zwijgen.

Willem waardeerde het ook niet, had ze al gemerkt. Die werd het laatste jaar ook zo vervelend en chagrijnig. Dat had ze niet aan hem verdiend. Zij zorgde tenminste dat ze niet tot de bedelstaf raakten. Hij bracht immers amper nog iets binnen. Ze mocht best een kleine vergoeding vragen. Als je bekeek hoe weinig er in de winkels lag, nou, dan was Dina spotgoedkoop met haar appeltjes van eigen boom en haar groenten uit eigen tuin.

Dina ruilde ook geregeld iets, weliswaar was ze voorzichtig. Mensen waren niet te vertrouwen, ze had al eerder op het politiebureau gezeten...

Niemand scheen het te deren dat ze zoveel meegemaakt had, vooral haar eigen kinderen niet. Dirk had recht in haar gezicht gezegd dat hij het haar volledig gunde, dat hij zich schaamde voor zijn eigen moeder. En dat terwijl ze zoveel mensen voorthielp.

En van de twee dochters hoorde ze helemaal niets. Die zaten hoog en droog in Eindhoven, feest te vieren nu de bevrijding daar al een halfjaar een feit was. En dachten ze aan hun eenzame en gebrekkige

moeder? Nee hoor, die deed er niet toe.

Vooral Rica maakte haar woedend. Rica had haar helemaal te schande gemaakt, al jaren geleden. Hoe durfde ze zomaar weg te lopen uit het gemeentehuis? Dat was nergens voor nodig. Ze had moeten denken aan haar moeder, die zoveel voor haar opgeofferd had.

Ze zag soms meneer Kemperink lopen over straat, de man die de schoonvader had kunnen zijn van Rica. Dina durfde hem niet aan te spreken, ze schaamde zich een ongeluk, en wat kon zij eraan doen?

Sinds het land bezet was door de Duitsers, had ze beide meisjes amper gezien. Nou, als ze werkelijk wilden, konden ze best komen, zelfs nu nog. Je maakte Dina niets wijs.

Nee, ze had het slecht getroffen met haar familie, met iedereen.

Gesina had haar zuster zien staan voor het raam in de erker van de voorkamer. Ze was stroef doorgefietst zonder een blik te werpen.

Ze kon het zich niet permitteren om om te gaan met Dina, had ze tegen Gerrit gezegd. Ze vertrouwde haar zuster voor geen cent, die bracht haar eigen kinderen nog aan als ze er geld voor kon maken. Gerrit had geknikt, hij was het met haar eens.

Gesina had reden om haar zuster op een afstandje te houden. Momenteel zaten drie Joodse kinderen bij haar thuis verborgen. Het einde van de oorlog was in zicht, maar het was hier nog steeds gevaarlijk en voorzichtigheid was aan alle kanten geboden. Ze had net vanmorgen gehoord hoe een Joods gezin was ontdekt op een boerderij buitenaf.

De moffen hadden de Joodse man en zijn volwassen zoon doodgeschoten, net als de boer. Gewoon bikkelhard tegen de schuur gezet en erop los geknald.

Gesina voelde de woede door zich heen trillen. Ze zou...

Ze besefte heel goed dat ze niks kon doen, ze mocht op geen enkele manier de aandacht op zich vestigen. Er gingen geen treinen meer naar Polen; de moffen begonnen de mensen die ze ontdekten gewoon af te maken.

Gesina trapte woedend door met de gedachte aan die kinderen, die veilig waren in haar huis. Van hen bleven ze af...

Ze slikte ineens iets weg. Dat ene meisje was er al enkele jaren.

Paul Kemperink had haar gebracht op een donkere avond, een meisje van een jaar of zes, mager als een lat, met grote schrikogen. Ze werd over enkele maanden negen, Betty. Die andere twee waren pas een jaartje geleden gekomen en ze waren ook jonger. De kleinste was pas vier, was toen al aan het derde onderduikadres bezig, het schaap.

Gesina was al op de hoogte van de dood van Paul, gefusilleerd in Utrecht. Rica was ondergedoken bij Gesina, ze zat nog aan de tafel toen het bericht werd gebracht. Gesina zag nog zonder enige moeite het beeld voor zich van een krijtwitte Rica. Ze moest weinig hebben van Paul, maar dit lot gunde ze hem beslist niet.

Rica, die zo diep in het verzet zat, die een Engelse piloot weg smokkelde. Als de moffen haar in handen hadden gekregen, had ze het nooit overleefd. Hoeveel kinderen had ze niet ondergebracht in deze omgeving en daarginds in Eindhoven? En Paul dan? Die dat werk met zijn leven had moeten bekopen...

Gesina was er nog steeds kapot van. Het was natuurlijk een lummel geweest in zijn jonge jaren, maar dat was voorbij. Er waren wel meer jongelui die zich enigszins misdroegen in hun jeugd. Dat ging er wel af als ze eenmaal tot de jaren van onderscheid waren gekomen. Gesina wilde zichzelf ook wel bekennen dat zij niet altijd even netjes had geleefd. Daar geneerde ze zich voor, dat gaf ze toe, je moest er echter geen groter drama van maken dan het was. Uiteindelijk kon ze er ook niets meer aan veranderen, wat gebeurd was, was gebeurd.

Ze had genoeg geklets na gekregen toen ze onverwacht met Gerrit de Ruiters trouwde. En dat was een van de beste dingen die ze ooit gedaan had, al had ze het niet altijd gewaardeerd, moest ze toegeven. Ze had zich jarenlang afgezet tegen alles en iedereen die het waagde een opmerking in de richting te maken van haar jonge jaren. Ze was door de oorlog enigszins verzoend geraakt met haar verleden. Gek, dat zo iets kon, had ze weleens gedacht. Nu voelde ze zich geaccepteerd en gewaardeerd. Sommigen waren bezorgd over haar en Gerrit.

Gesina stapte van haar fiets, ze was bij een winkel aangeland. Of er iets was, moest nog blijken; ze ging toch vragen, zoals altijd.

Ze kende de winkelier. Hij had weinig in de aanbieding, dat was bekend. Alle winkels waren zo goed als leeg.

Gesina moest ook richting de boeren om iets te kopen of te ruilen, en dat deed ze enkele keren per week, net als iedereen.

Met een klein stukje vet spek liep ze even later weer naar haar fiets, en ze fietste verder naar buiten het dorp. Ze had haar adresjes, zoals iedereen die kende.

Het was bijna februari en het was bitter koud...

Ook na de bevrijding woedt de oorlog in veel opzichten door

Als ruim een halfjaar na de bevrijding van het zuiden ook het oosten en westen bevrijd zijn, reist het jonge echtpaar Paul en Rica terug naar 'huis'. Dan pas kunnen ze daadwerkelijk beginnen hun leven samen op te bouwen. Dat dit niet zo gemakkelijk is, mede door Pauls oorlogstrauma, ontdekken de twee helaas al snel. Ook Rica's ouders hebben grote problemen en dreigen zelfs uit elkaar te gaan. Het land is weliswaar bevrijd, maar de oorlog heeft veel mensen voor het leven getekend.

Na de bevrijding is het afsluitende deel van een trilogie van **Johanne A. van Archem**, waarin eerder *Over de streep* en *De trein van 12:10* verschenen. Een prachtige, realistische roman over hoe het leven voor veel mensen eruitzag in de naoorlogse jaren – hoopvol, maar met de zware last van het verleden.

Z&K

ISBN 978 94 0190 925 9 NUR 344

9 789401 909259

www.romanserie.nl